

The image shows the interior of a church, focusing on a row of arched stained glass windows. The windows are set in a brick wall and feature intricate leaded glass designs. Blue curtains are drawn to the sides, framing the view. In the foreground, the tops of wooden pews are visible, suggesting a church sanctuary. A semi-transparent blue banner is overlaid across the middle of the image, containing white text.

ARYÉLE VAN ROOIJ

KUNSTENAAR EN KERKBOW

Bij de zogenaamde doleantie in 1886 verlieten een groot aantal gemeenten de Hervormde kerk, waarbij zij ook hun kerkgebouwen verloren. Al snel vormden de dolerenden samen met de afgescheidenen de Gereformeerde Kerk. De nieuwe kerk stond voor de opgave om binnen korte tijd veel nieuwe kerken te bouwen. Deze kerken hadden, zeker buiten de steden, vaak een eenvoudig karakter. Dat had vooral te maken met geldgebrek en niet met een afkeer van uiterlijk vertoon en ornamentiek. Hun voorman Abraham Kuyper sprak zich in ieder geval positief uit over kunst in de kerkgebouwen en stimuleerde zijn achterban hierin. Een bijzonder voorbeeld van gereformeerde kerkbouw bevindt zich aan de Nigtevechtseweg te Vreeland. De kerk ziet er aan de buitenkant tamelijk eenvoudig uit met accenten die aan de architect Berlage doen denken, maar het gebouwtje herbergt een opvallend Jugendstil interieur. De gereformeerde gemeente in Vreeland beschikte niet over ruime middelen, maar had het geluk dat zij dorpsgenoot C.A. Lion Cachet (1864-1945) onder haar gemeenteleden mocht rekenen.

Op 26 november 1905 brandde het gereformeerde doleantiekerkje aan de Nigtevechtseweg te Vreeland bijna helemaal af. Alleen de consistorie, de kerkenraadkamer, bleef gespaard. De kerkenraad riep in allerijl een bouwcommissie in het leven om ervoor te zorgen dat men weer zo snel mogelijk over een passend kerkgebouw kon beschikken. Drie weken na de brand maakte de bouwcommissie al plannen voor de herbouw. Het kleine budget liet weinig ruimte. Voor het ontwerp van het gebouw werden bouwkundige H. van Emmerik en kunstenaar Lion Cachet ingeschakeld, die de bouw ook begeleidden. Van Emmerik heeft de bouwtekeningen gemaakt en Lion Cachet was verantwoordelijk voor het interieur en de decoraties. De opdracht luidde dat het gebouw tegelijk met interieur en meubels zou worden opgeleverd. Op 21 juni 1906 kon de eerste steen worden gelegd.

Lion Cachet was een in zijn tijd bekend en modern kunstenaar, wiens favoriete stijl de Jugendstil was. In die stijl ontwierp hij het hele interieur van het kerkje, van bijvoorbeeld de geometrische patronen in de glas-in-loodramen tot de gestileerde plantenmotieven in het houtsnijwerk. De Jugendstil is uitzonderlijk voor een gereformeerde kerk. De kerk in Vreeland was anderzijds ook uitzonderlijk in het oeuvre van Lion Cachet, want het is enige kerkinterieur waar hij bij betrokken is geweest. Normaliter hield hij zich bezig met het ontwerpen van interieurs voor woonhuizen en schepen, van interieuronderdelen zoals behang en meubels, maar ook van grafisch werk als boekbanden, bankbiljetten en postzegels. Het entaal Museum in Utrecht heeft een woonhuisinterieur van Lion Cachet ingericht als stijlkamer.

IN EEN PROTESTANTSE KERK DIENEN DE WETTEN DER ACOUSTIEK OM HET WOORD GOED TE HOREN HOOFDZAAK TE ZIJN

Lion Cachet kreeg alle vrijheid om naar eigen inzicht een zo fraai mogelijk resultaat te scheppen, zolang hij het budget maar niet overschreed. De kunstenaar gebruikte daarom relatief eenvoudige materialen om een zo rijk mogelijk effect te bewerkstelligen. Zo gebruikte hij voor de glas-in-loodramen een erg goedkoop maar duurzaam soort glas, dat hij zelf aanduidde als 'broeiglas' en dat gewoonlijk gebruikt werd in de kassenbouw. De glas-in-loodramen hebben een romaans aandoende boogvorm, die vaker gebruikt werd in gereformeerde kerken. Lion Cachet maakte er zowel door de geometrische patronen als door het kleurgebruik iets bijzonders van. De ramen in de zijgevels hebben een combinatie van zachtgroen met ongekleurd glas. De ramen boven de kansel hebben een felle paarse kleur waardoor het oog automatisch richting de kansel wordt getrokken. Met opzet: de kansel is in het protestantisme immers het belangrijkste kerkmeubel. Om diezelfde reden combineerde Lion Cachet in de kansel een dure houtsoort als coromandel met het goedkopere eiken. Voor het andere meubilair gebruikte hij vooral eiken- of grenenhout. Op de wanden liet hij bijbelteksten aanbrengen in een bijzondere typografie: kunst en boodschap gingen zo hand in hand. Er is veel aandacht besteed aan de detaillering. Zo is het houtsnijwerk op de uiteinden van de houten dakspanten telkens verschillend, hoewel deze details niet goed zichtbaar zijn.

Het spreekt voor zich dat de bouwcommissie bepaalde liturgische eisen aan het ontwerp stelde. Op één van de vergaderingen van de bouwcommissie las de voorzitter, dominee Maan, voor uit 'een praktisch boek over kerkbouw'. In deze tekst werden onder andere de verschillen aangegeven tussen de inrichting en het doel van rooms-katholieke en protestantse kerken. In de katholieke kerk gaat het vooral om het 'zicht', in de protestante vooral om het 'gehoor'. In een protestante kerk zijn de 'wetten der acoustiek om het Woord goed te horen' hoofdzaak en daarom moest de kansel het middelpunt van de kerk zijn. Het is daarom ook vast geen toeval dat de binnenzijde van het zadeldak werd bekleed met kurkplaten. Deze kurkplaten moesten voor een goede akoestiek zorgen. Een teveel aan galm zou

de verstaanbaarheid van het Woord immers kunnen verminderen. Het doopvont moest een vaste plek hebben, het liefst voor de preekstoel en goed zichtbaar voor iedereen. Het ongedoopte kind werd door de doop symbolisch opgenomen in de gemeente en daarom stond het doopvont meestal in het midden van de kerk. De avondmaalstafel moet ook goed zichtbaar en centraal staan op een vaste plek. Ook licht, lucht en verwarming waren belangrijke aandachtspunten. Na het voorlezen van deze punten merkte de voorzitter op dat ‘deze wenken ook voor ons kerkgebouw gelden, al is het klein en zijn de middelen gering, toch houden wij in het oog dat dit kerkgebouw niet alleen voor onszelf maar voor geslachten zal moeten dienen’.

Hoewel de titel van deze praktische handleiding niet werd vermeld, kan worden aangenomen dat het hier ging om de artikelenreeks over kerkbouw die Abraham Kuyper schreef voor *De Heraut*, een gereformeerd weekblad. Kuyper ontwikkelde een theologische leer die later het neo-calvinisme werd genoemd. Hij pleitte ook veelvuldig voor meer aandacht voor kunst, cultuur en wetenschap en schreef uitgebreid over kerkenbouw. Kuyper was van mening dat zodra het ‘op kunst-conceptie en kunstuitvoering aankomt, [...] niet de theoloog, maar de kunstenaar zelf de zoekert en vinder [moet] zijn. Wat de theoloog te doen heeft is slechts het gebruik, waartoe het gebouw dienen moet, duidelijk te omschrijven’. Het lijkt er op dat zijn aanbevelingen in Vreeland te harte zijn genomen.

Het vaak eenvoudige karakter van gereformeerde zaalkerkjes werd niet veroorzaakt door een dogmatische afwijzing van kunst. Integendeel, het had vooral te maken met de beschikbare middelen. Vaak werd gebruik gemaakt van aannemers uit de eigen gemeente, die een eenvoudig ontwerp opstelden. In Vreeland gaf de plaatselijke kunstenaar van Lion Cachet het interieur een zodanig ‘cachet’ dat het tot op de dag van vandaag bijzonder is. De wens van de dominee om een kerk voor vele volgende generaties te bouwen is helaas door de tijd ingehaald. Als gevolg van de kerkenfusie in protestant Nederland heeft de gereformeerde gemeente het kerkje in Vreeland inmiddels verlaten. Het staat nu te koop en de toekomst van de fraaie kerk met zijn unieke interieur is daarmee onzeker.

Bronnen

- Notulen van de vergaderingen der bouwcommissie, Vreeland (Archief Gereformeerde kerk)
- R.H. Bremmer, *Kuyper, Hoedemaker en de Doleantie*, Apeldoorn 1986
- De Bois, C. A. *Lion Cachet, 1864-1945*, Assen 1994
- A. Kuyper, *Onze Eeredienst*, Kampen 1911
- R. Steensma, C. A. van Swigchem, *Honderdvijftig jaar Gereformeerde kerkbouw*, Kampen 1986